

ความพึงพอใจของเกษตรกรต่อนโยบายการปลูกพืชหลังนา ของประเทศไทย

วริพย์ เจียมปัญญาธิ^๑

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของงานวิจัยได้แก่การศึกษาความพึงพอใจของเกษตรกรต่อนโยบายการปลูกพืชหลังนาและการเข้าร่วมโครงการของเกษตรกรและความต่อเนื่องของโครงการฯจากนโยบายการปลูกพืชหลังนาเพื่อเป็นโอกาสทางเศรษฐกิจ โดยสำรวจจากเกษตรกรจำนวน 408 รายในพื้นที่ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรมีพื้นที่นอกเขตชลประทาน ข้อมูลระดับความพึงพอใจต่อนโยบายการปลูกพืชหลังนาจากปัจจัยด้านพืช การปลูก ตลาด เงินชดเชยการปลูกพืชหลังนาของเกษตรกรที่ได้รับส่งผลกระทบต่อทัศนคติในการเข้าร่วมโครงการ โดยวิธีการตอบแบบสอบถามของกลุ่มตัวอย่าง และระดับความพึงพอใจโดยวิธี Likert scale การศึกษาพบว่าเงินชดเชยที่เหมาะสมแก่เกษตรกรเพื่อปลูกพืชหลังนาตามนโยบายเท่ากับ 13,520 บาทต่อ 5 ไร่ ขณะที่เกษตรกรได้รับจริง 10,000 บาทต่อ 5 ไร่ การวิเคราะห์จากค่าเฉลี่ยความพึงพอใจในการเข้าร่วมโครงการฯเพื่อการตัดสินใจในการเข้าร่วมโครงการต่อเนื่องในปีต่อไป พบว่าร้อยละ 48.77 ต้องการเข้าร่วมโครงการฯในปีต่อไป และความพึงพอใจที่มีต่อกระบวนการเพาะปลูกอยู่ในระดับปานกลาง ความพึงพอใจต่อราคา ตลาด และผลผลิตอยู่ในระดับต่ำ เกษตรกรมีภาพรวมของความพึงพอใจในระดับต่ำ และเกษตรกรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความพึงพอใจด้านตลาดของพืชหลังนามากที่สุดเมื่อเทียบกับเกษตรกรภาคอื่น นโยบายการปลูกพืชหลังนาควรเน้นจากการผลิตถึงตลาดเนื่องจากสอดคล้องกับเศรษฐกิจของเกษตรกรและส่งผลกระทบต่อเกษตรกรต่อความต่อเนื่องของนโยบายฯ

คำสำคัญ: นโยบายพืชหลังนา, พืช, เงินชดเชย, ความพึงพอใจ, ผลตอบแทนด้านเศรษฐกิจ, ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

^๑ สำนักวิทยบริการการเกษตร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย E-mail: waripas.j@chula.ac.th

รับบทความ: 18 สิงหาคม 2567 แก้ไขบทความ: 14 ตุลาคม 2568 ตอบรับบทความ: 22 ตุลาคม 2567

Farmers' Satisfaction toward Post-Harvest Handling Policy in Thailand

Waripas Jiumpanyarach^a

Abstract

The objectives of the study were farmers' satisfaction with post-harvest handling policy, participation, and project continue, which was an opportunity on economic. The survey was conducted from 408 participated farmers whose farms were outside irrigation zone in the northern region, central region, south region, and northeast region. Data was levels of satisfaction with the policy of crops, planting, market, and subsidies from the government. The questionnaires were collected by Likert scale. The study found that the policy of promoting post-harvest crops were information that affects the attitude of participating in the project. The appropriated compensation for farmers were 13,520 baht per 5 rai from the questionnaire, while farmers actually received 10,000 baht per 5 rai according to the policy. The study showed 48.77 percent will continue to participate in the project in the following year. Their satisfactions with the cultivation process was moderate opposite to price, market, and productivity satisfaction were at a low level. Farmers had an overall low level of satisfaction. The farmers in the northeast had the most satisfaction with the market compared to farmers in other regions. Therefore, the policy should focused from production to market because this related on economic return of farm and become sustainability.

Keywords: Post-Harvesting Handling Policy, Crop, Compensation, Satisfaction, Economic Return, Economic Stability

^a School of Agricultural Resources, Chulalongkorn University, E-mail: waripas.j@chula.ac.th

Received: 18 August 2024 Revised: 14 October 2024 Accepted: 22 October 2024

บทนำ

การปลูกพืชหลังนาได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐเนื่องจากผลผลิตข้าวเกินกว่าความต้องการของตลาดทำให้เกษตรกรประสบปัญหาขาดทุน รวมทั้งทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดส่งผลให้เกษตรกรไม่สามารถปลูกข้าวตลอดปี ได้แก่ น้ำเพื่อใช้ในการเพาะปลูก ความอุดมสมบูรณ์ของดิน จากสาเหตุดังกล่าวส่งผลให้ภาครัฐได้กำหนดนโยบายการปลูกพืชหลังนาเพื่อกำหนดแนวทางการทำนาข้าวและปลูกพืชให้เหมาะสมกับพื้นที่และความต้องการของตลาด งานวิจัยศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความพึงพอใจของเกษตรกรต่อนโยบายสนับสนุนการปลูกพืชหลังนาประกอบด้วย 3 ประเด็นได้แก่ 1) ความสมดุลระหว่างการผลิตและการบริโภค 2) ทรัพยากรด้านการผลิตมีอยู่จำกัด ได้แก่ น้ำเพื่อใช้ในการเพาะปลูก ความอุดมสมบูรณ์ของดิน 3) นโยบายด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อความพึงพอใจต่อการปลูกพืชหลังนา (Department of Agricultural Extension, 2019).

ความไม่สมดุลระหว่างการผลิตและการบริโภคโดยผลผลิตของพืชชนิดเดียวกันในฤดูกาลหนึ่งสามารถผลิตเป็นจำนวนมากและเกษตรกรมีความคาดหวังเรื่องการลดต้นทุนการผลิตในปริมาณมากในพื้นที่ขนาดใหญ่ (Somarasmi Chandrarat, Vishnu Atthavanich, Bhumisit Mahasuweera, Kannika, Thampanichwong Jirath, 2019) โดยมีกระบวนการผลิตเดียวกันทั้งแปลงทำให้การจัดการง่ายประกอบกับความต้องการของตลาดในพืชบางประเภทมีสูง เพื่อการบริโภคในประเทศและเพื่อการส่งออก เช่น ข้าว มันสำปะหลัง ยางพารา ผลไม้ ผลผลิตที่เกินความต้องการของตลาดในฤดูกาลเก็บเกี่ยวส่งผลต่อราคาและปริมาณที่เกินสมดุลในตลาด เมื่อพิจารณาสถานการณ์การผลิตข้าวของประเทศไทยมีความสำคัญทั้งเพื่อการบริโภคภายในประเทศและรายได้จากการส่งออกไปยังประเทศผู้บริโภคข้าว ผลผลิตข้าว นับเป็นผลผลิตหลักของประเทศ จากสถิติปี พ.ศ. 2560 มีพื้นที่การปลูกข้าวประมาณ 70 ล้านไร่ โดยการปลูกแบ่งเป็นการปลูกในฤดูกาลหรือข้าวนาปี ใช้พื้นที่ ประมาณ 60 ล้านไร่ (59,220,823 ไร่) ผลผลิตข้าวสาร 24.93 ล้านตันและการปลูกข้าวหลังนาหรือข้าวนาปรังใช้พื้นที่ 10 ล้านไร่ (10,456,546 ไร่) ผลผลิตข้าวสาร 5.93 ล้านตัน เมื่อเทียบกับปี พ.ศ 2564 มีพื้นที่การปลูกข้าวประมาณ 71 ล้านไร่ ข้าวนาปี ใช้พื้นที่ ประมาณ 63 ล้านไร่ (63,012,636 ไร่) ผลผลิตข้าวสาร 26.80 ล้านตันและการปลูกข้าวหลังนาหรือข้าวนาปรังใช้พื้นที่ 8 ล้านไร่ (8,342,709 ไร่) ผลผลิตข้าวสาร 5.31 ล้านตัน พบว่าปริมาณการส่งออกระหว่างปี 2560 – 2564 ลดลงประมาณ ร้อยละ 34.78 ปริมาณการบริโภคในประเทศ 4.3 ล้านตัน (USDA, 2023) ปริมาณความต้องการข้าวมีแนวโน้มลดลง ราคาข้าวปรับลดลงจาก 11,879 บาทเป็น 10,400 บาทในปี 2564 กำไรต่อไร่อยู่ที่ 170 – 200 บาท (Office of Agricultural Economics, 2023)

เกษตรกรประสบปัญหาภัยแล้งทำให้เกษตรกรไม่สามารถทำนาปรังได้เนื่องจากการทำนาข้าวใช้น้ำในปริมาณมากในกระบวนการผลิต การปลูกพืชชนิดเดียวกันที่ต่อเนื่องเป็นระยะเวลานานส่งผลต่อสภาพแวดล้อม คุณภาพของดิน แหล่งน้ำ โรคและแมลงพืช นอกจากนี้ปัญหาในกระบวนการผลิตข้าวทั้งปีส่งผลต่อสภาพภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อมเกษตรกร เช่น ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ ชลประทาน และตลาดข้าว ดังที่กล่าวมาแล้วก่อให้เกิดแนวความคิดการปรับเปลี่ยนประเภทพืชเพื่อให้เหมาะสมกับความต้องการของตลาด พื้นที่และปัจจัยการผลิตทำให้เกิดประโยชน์ต่อเศรษฐกิจของเกษตรกร ลดปัญหาการขาดทุนต่อเนื่อง เนื่องจากราคาและการผลิตในปริมาณที่เกินความต้องการ การชดเชยทางการเงินจากภาครัฐเป็นวิธีการเบื้องต้นในการชั่งจูงทำให้เกษตรกรมีความสนใจในการเข้าสู่กระบวนการผลิตภายใต้การวางแผนของภาครัฐ

นโยบายพืชหลังนาเกิดขึ้นโดยการส่งเสริมจากภาครัฐมีการส่งเสริม เกษตรกรปรับพื้นที่การปลูกข้าวนาปรังเป็นพืชทางเลือก การปรับลดพื้นที่ทำนาที่ไม่เหมาะสมเป็นพืชทางเลือกตามที่ตลาดต้องการและให้ผลตอบแทนที่สูงกว่า (Department of Agricultural Extension, 2021) การปลูกพืชหมุนเวียนและการปลูกพืชนอกฤดูกาลหลักที่เหมาะสมกับพื้นที่เพื่อให้เกิดสมดุลการผลิตและการบริโภคส่งผลดีต่อนโยบายการจัดการข้าวของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่มีการจัดการและกำหนดระบบการผลิตข้าวให้เหมาะสมโดยการพิจารณาเลือกพืชทางเลือกโดยคำนึงถึงความเหมาะสมของปัจจัยการผลิต ช่วงเวลาการผลิต และตลาดรับซื้อเพื่อให้เกษตรกรผู้ร่วมโครงการฯ ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพื่อความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่และความต้องการของตลาด (Moragot Chakkaew, Sunun Srisang, and Chalernsak Toomhirun, 2016) โดยมีเป้าหมายเพื่อ 1) การผลิตในช่วงฤดูว่างจากการทำนาเพื่อหารายได้เพิ่มเสริม เนื่องจากเกษตรกรบางพื้นที่ประสบปัญหาด้านชลประทานไม่สามารถปลูกข้าวได้ต่อเนื่อง เช่น การปลูกข้าวนาปรังต้องใช้ปริมาณน้ำมาก ราคาข้าวที่ต่ำกว่าต้นทุนการผลิตทำให้เกษตรกรมีการปลูกพืชชนิดอื่นเพื่อเว้นช่องว่างทางราคาในตลาด การผลิตพืชทางเลือกเพื่อให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางเกษตรกรรมจึงเป็นทางเลือกของเกษตรกร 2) การส่งเสริมให้ปลูกพืชเพื่อความเหมาะสมกับความต้องการตลาด เช่น การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ของเกษตรกรในพื้นที่สระบุรีและนครราชสีมาเพื่อเป็นอาหารสัตว์ให้ฟาร์มโคนม (Department of Livestock, 2022) หรือการปลูกพืชสวนครัวในพื้นที่จังหวัดพะเยา เช่น หอม กระเทียม เพื่อเพิ่มรายได้ (Karun Phungbunhan, 2013) 3) การปลูกพืชเพื่อปรับสภาพแวดล้อมและคุณภาพของดินเพื่อการพัฒนาผลผลิตในฤดูกาลถัดไปถูกนำมาส่งเสริมให้กับเกษตรกรที่มีพื้นที่ที่ถูกทำลายทำให้ได้ผลผลิตไม่ได้ตามต้องการทั้งปริมาณและคุณภาพ ได้แก่ การปลูกพืชตระกูลถั่ว ปอเทือง (Kamphaeng Phet Provincial Agricultural and Cooperatives Office, 2022)

ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ถูกนำมาส่งเสริมอันดับแรกเนื่องจากประเทศไทยมีความต้องการข้าวโพดเพื่อใช้เป็นส่วนประกอบอาหารสัตว์ทั้ง โคเนื้อ โคนม สุกร เป็นต้น (Department of Livestock, 2022) ความต้องการข้าวโพดเลี้ยงสัตว์มีปริมาณที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่องจากข้อมูลปี 2560 ปริมาณความต้องการข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ 7.41 ล้านตัน ขณะที่ประเทศสามารถผลิตได้เพียง 4.62 ล้านตัน จึงจำเป็นต้องนำเข้าข้าวโพดเลี้ยงสัตว์จากต่างประเทศ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ถูกนำเข้าตามความต้องการ เมื่อเปรียบเทียบผลผลิตพืชหลังนาของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เป็นระหว่างเดือนพฤศจิกายน- ธันวาคม พบว่าผลผลิตของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ 1,003 กิโลกรัม/ไร่ ในการปลูกข้าวโพดหลังนาในบางพื้นที่พบว่า ได้ผลผลิต 17,000 กิโลกรัม/ไร่ ที่ความชื้น 14.5% ขณะที่ปลูกข้าวเป็นพืชหลังนา (ข้าวนาปรัง) ได้ผลผลิตเฉลี่ย 972.34 กิโลกรัม/ไร่ (Department of Agricultural Extension, 2021) เนื่องจากข้าวโพดเป็นพืชที่ต้องการน้ำน้อย อายุการเก็บเกี่ยวสั้นสามารถปลูกในช่วงฤดูแล้งระหว่างการทำนาปีได้ การเพิ่มพื้นที่การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์จึงเป็นนโยบายของภาครัฐเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่เกษตรกรในช่วงว่างจากฤดูกาลทำนาปี และลดการนำเข้าจากต่างประเทศ ประกอบกับสภาพพื้นที่ปลูกที่ใช้น้ำน้อยจึงเหมาะสมในการสนับสนุนเกษตรกรเพื่อเป็นประโยชน์และเหมาะสมต่อการจัดระบบพื้นที่เกษตรกรรม “โซนนิ่ง” (Zoning: Agricultural Economic Crop Zoning) (Moragot Chakkaew, Sunun Srisang, and Chalernsak Toomhirun, 2016)

พืชตระกูลถั่ว เช่น ถั่วเขียว ถั่วลิสง ถั่วเหลือง เป็นอีกกลุ่มของพืชหลังนาที่ได้รับการส่งเสริม พืชตระกูลถั่วนอกจากผลผลิตนำไปบริโภคทั้งแปรรูปและไม่แปรรูปแล้วยังสามารถนำไปทำปุ๋ยพืชสดเป็นพืชบำรุงดิน พืชตระกูลถั่วเหมาะสมในการปลูกในฤดูแล้งและการปลูกเป็นการตัดวงจรของแมลงศัตรูข้าวร่วมด้วย การปลูกปอเทืองในบางพื้นที่เพื่อเป็นการบำรุงดินได้รับการสนับสนุนเป็นปุ๋ยพืชสด (Promkhambut, 2017) พืชสวนครัวจัดเป็นพืชหลังนาอีกกลุ่มที่ได้รับการส่งเสริมเนื่องจากความต้องการบริโภคในประเทศมีสูง ได้แก่ กระเทียม หอมหัวใหญ่ พื้นที่ทางเหนือของประเทศไทยมีการปลูกและผลผลิตปริมาณสูง เช่น ผลผลิตกระเทียมเฉลี่ย 3,808.51 กิโลกรัม/ไร่ ผลผลิตหอมหัวใหญ่เฉลี่ย 5,829.79 กิโลกรัม/ไร่ เมื่อเปรียบเทียบกับเกษตรกรที่ปลูกข้าวเป็นพืชหลังนา (ข้าวนาปรัง) ได้ผลผลิตเฉลี่ย 972.34 กิโลกรัม/ไร่ (Moragot Chakkaew, Sunun Srisang, and Chalernsak Toomhirun, 2016)

การวิเคราะห์ความพึงพอใจของเกษตรกรที่มีต่อนโยบายตามข้อมูลของเกษตรกรที่ได้รับการชดเชยคำนวณจากมูลค่าของการเสียโอกาสจากการเปลี่ยนการปลูกพืชชนิดเดิมมาเป็นพืชชนิดใหม่ทั้งนี้รวมถึงประสบการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นจากการปลูกพืชหลังนา เงินที่ได้รับจากการชดเชยจากภาครัฐช่วงและระยะเวลาการส่งเสริมของภาครัฐ ปริมาณการผลิตข้าวนาปรังและมูลค่าผลผลิตถูกนำมาคำนวณโอกาสการสูญเสียเมื่อเทียบกับประโยชน์ที่ได้รับจากมูลค่าพืชหลังนาในแต่ละฤดูกาล โดยมีอัตราการชดเชย

2,000 บาทต่อไร่ โดยไม่เกินครัวเรือนละ 5 ไร่ แบ่งประเภทของพืชที่ได้รับการชดเชยออกเป็น 1) การส่งเสริมพืชหลังนา เช่น ถั่วเขียว ถั่วลิสง ถั่วเหลือง (Department of Agricultural Extension, 2022) 2) การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ (Department of Livestock, 2022) 3) การปลูกพืชบำรุงดินจำพวกพืชตระกูลถั่วและปอเทือง (Kamphaeng Phet Provincial Agricultural and Cooperatives Office, 2022) การปลูกพืชหลังนาทั้ง 3 ประเภทดังกล่าวเพื่อสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจแก่เกษตรกร ลดการใช้น้ำเพื่อการเพาะปลูกพืชนาปรังและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ภาครัฐมีค่าชดเชยหรือค่าเสียโอกาสที่เกิดจากการกำหนดให้เกษตรกรเพาะปลูกตามแผนการปฏิบัติของรัฐ

นโยบายส่งเสริมการปลูกพืชหลังนามีการส่งเสริมเกษตรกรเป็นเวลายาวนานโดยการส่งเสริมอยู่นอกเขตชลประทานและพื้นที่การส่งเสริมมีการขยายเพิ่มขึ้น การประเมินในแต่ละพื้นที่ของประเทศขึ้นกับปัจจัยที่หลากหลายตามลักษณะของพื้นที่เกษตรกรรม จากงานวิจัยที่ผ่านมาเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการตามนโยบายพืชหลังนาพบว่าเกษตรกรในพื้นที่ที่ได้รับการส่งเสริมพบว่าเกษตรกรยังประสบปัญหาและงานวิจัยไม่ครอบคลุมทั้ง 4 ภูมิภาค งานวิจัยนี้มีกรอบแนวคิดการวิจัยเน้นลักษณะพื้นฐานด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมของเกษตรกรในพื้นที่เก็บข้อมูลจากจังหวัดตัวอย่างใน 4 ภูมิภาคของประเทศไทย (ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) เพื่อความหลากหลายของเกษตรกรพื้นที่เพาะปลูก กระบวนการเพาะปลูก ราคา และตลาดของผลผลิต การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อความต่อเนื่องและความสำเร็จจากเกษตรกรที่ได้เข้าร่วมโครงการการปลูกพืชหลังนาจากการสนับสนุนของภาครัฐจากทัศนคติและครอบคลุม เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อผลผลิต (Output) ให้เกิดผลลัพธ์ (Outcome) ที่มีความยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความพึงพอใจของเกษตรกรที่มีต่อนโยบายการปลูกพืชหลังนา
2. เพื่อศึกษาการเข้าร่วมโครงการของเกษตรกร และความต่อเนื่องของโครงการจากนโยบายการปลูกพืชหลังนา

บททวนวรรณกรรม

นโยบายการปลูกพืชหลังนาเกิดขึ้นในหลายพื้นที่โดยปลูกพืชหลากหลายในฤดูนาปรัง พืชเพื่อทำปุ๋ยพืชสด ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ถูกนำมาปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับพื้นที่และส่งเสริมการทำปศุสัตว์ พืชหลังนาที่เหมาะสมคือพืชใช้น้ำน้อย และพืชอายุสั้น ตัวอย่างเช่นเกษตรกรในกลุ่มน้ำเจ้าพระยาพบว่าการปลูกพืชหลังนาในช่วงพฤศจิกายนถึงเมษายน พืชที่เกษตรกรต้องการได้รับการสนับสนุนได้แก่ กลุ่มพืชผัก ได้แก่ พริกและข้าวโพด กลุ่มพืชไร่ ได้แก่ ถั่วลิสง ถั่วเขียว ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ถั่วเหลือง สิ่งที่เกษตรกรต้องการได้รับการสนับสนุนได้แก่ ด้านพันธุ์พืช ตลาด และองค์ความรู้ (Promote Yajai, 2017)

การส่งเสริมเกษตรกรตามนโยบายมีความแตกต่างหลายพื้นที่ที่ดั่งนั้นผลลัพธ์จากการวิเคราะห์ความพึงพอใจต่อนโยบายพืชหลังนาเพื่อความยั่งยืนจึงมีความแตกต่างในแต่ละพื้นที่ ประกอบด้วยปัจจัยด้านกายภาพ ได้แก่ การใช้ประโยชน์ที่ดินให้เหมาะสมกับภูมิประเทศและภูมิอากาศ ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ส่งผลต่อการตัดสินใจในการขับเคลื่อนนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จึงกำหนดนโยบายแผนและมาตรการในการดำเนินการในการปรับระบบการผลิตข้าวให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และส่งเสริมแนะนำตลาดของพืชหลังนา Karun Phungbunhan, 2013) ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และพืชสวนครัวเช่นกระเทียม หอมหัวใหญ่ ถั่วเขียว ถั่วเหลือง ได้รับการส่งเสริมเพื่อลดการใช้น้ำในการทำเกษตรกรรม เพิ่มรายได้และเป็นพืชหมุนเวียนประโยชน์ที่ได้รับ ได้แก่การปลูกพืชต่างประเภทจากการปลูกข้าวจะสามารถตัดวงจรเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล การส่งเสริมในพื้นที่ลุ่มเจ้าพระยาใหญ่และพิษณุโลก กรมส่งเสริมการเกษตรสนับสนุนการปลูกพืชหมุนเวียนโดยการแจกเมล็ดพันธุ์ ประชาสัมพันธ์และการรับซื้อในราคาประกันของบริษัทที่เข้าร่วมโครงการ พบว่าเกษตรกรมีความไม่พึงพอใจร้อยละ 74 จากโครงการสาเหตุจากระบบชลประทาน ความคุ้นชินและความเชื่อว่าราคาข้าวนาปรังสูงกว่าพืชหลังนา (ถั่วเขียว ข้าวโพด ข้าวโพดหวาน งา และพืชผัก) (Chan Chimpali, 1992) ผลศึกษาพบว่าเกษตรกรในโครงการในอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีต่อชนิดและประเภทของการปลูกพืชหลังนาและต้นทุนการตอบแทนเพื่อการส่งเสริมให้เหมาะสมกับสภาพสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม ความพึงพอใจของเกษตรกรอยู่ในระดับปานกลางเนื่องจากเกษตรกรยังประสบปัญหาขาดแคลนน้ำ ขาดความรู้ความเข้าใจการใช้สารเคมี ราคาผลผลิตต่ำและไม่สามารถต่อรองได้กับตลาดและพ่อค้าคนกลาง ไม่มีการสนับสนุนด้านตลาด พันธุ์พืชไม่มีคุณภาพ การสนับสนุนเงินชดเชยไม่ทุนการทำเกษตรไม่เพียงพอ (Fang District agriculture Extension, 2015; Moragot Chakkaew, Sunun Srisang, and Chlemsak, 2015 & Nilubol Thaweeikul, Nopong Vasyangkul, Chatchivin, Dao Yai, and Chaiya Boonlert, 2019) ขณะที่การศึกษาการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ตามนโยบายพืชหลังนาของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ที่มีประสบการณ์ตั้งแต่ 3 ปีขึ้นไป พบว่า เกษตรกรในอำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ มีการปลูกอย่างต่อเนื่องเป็นเวลา 3-6 ปี ในพื้นที่ 3-70 ไร่ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท ปลูกเป็นเวลาไม่ต่ำกว่า 5 ปี พื้นที่ระหว่าง 4-46 ไร่ และ อำเภอหนองฉาง มีประสบการณ์ปลูกมากกว่า 5 ปี เกษตรกรมีการปลูกข้าวโพดอาหารสัตว์เป็นพืชหลังนาเนื่องจากมีกำไรจากการปลูก ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เป็นพืชที่มีความต้องการตลาดและผลการตอบแทนสูงสุด ภาครัฐมีการสนับสนุนและเหมาะกับพื้นที่เมื่อเทียบพืชที่ส่งเสริมในโครงการพืชหลังนาชนิดอื่น การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการปรับตัวของเกษตรกรต่อสภาพภูมิอากาศ จากปัจจัยด้านสภาพอากาศ การศึกษา ภูมิลำเนา รายได้ เงินออม ความเป็นเจ้าของที่ดิน โดยใช้แบบจำลองโลจิสติกส์ (Logistic Regression Model) พบว่าการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ สระบุรี

นครราชสีมา และเชียงใหม่ เกษตรกรต้องมีการปรับตัวรับสภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงจากข่าวสารที่ได้รับ (Kampanat Vijitsrikamol and Aer Sirijinda, 2019) นอกจากนี้การปลูกข้าวโพดหลังนาของเกษตรกรอำเภอ วัดโบสถ์ ระหว่างปี 2537-2545 พบว่าการส่งเสริมด้วยการใช้เทคโนโลยีส่งผลให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นและลดการระบาดของเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล ถึงแม้ว่าโครงการค่อนข้างประสบความสำเร็จแต่โครงการฯ ยังประสบปัญหา ด้านราคาของปัจจัยการผลิต (เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยเคมี น้ำมัน เชื้อเพลิง ค่าแรงงาน) และเกษตรกรขาดการวางแผนด้านการผลิตส่งผลต่อตลาดทั้งในและต่างประเทศ (Punsak Luanghirun, Verachai Saytangial, Pramote Suphannakan, and Werusak Kerdsang, 2002) การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ของเกษตรกรอำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก พบว่าเกษตรกรมีการขายแบบรายเดี่ยว มีความรู้ในการผลิตและการสื่อสารเกี่ยวกับข้อมูลการผลิตอยู่ในระดับน้อยแต่เล็งเห็นความสำคัญของการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เป็นพืชหลังนาเพื่อสร้างรายได้และต้องการการสนับสนุนจากภาครัฐ โยผลความพึงพอใจต่อการอบรมการปลูกพืชหลังนาอยู่ในระดับสูง (Thongpakwan Subroengsak, Bumpen Keowan, and Sineenuch Sansem, 2019)

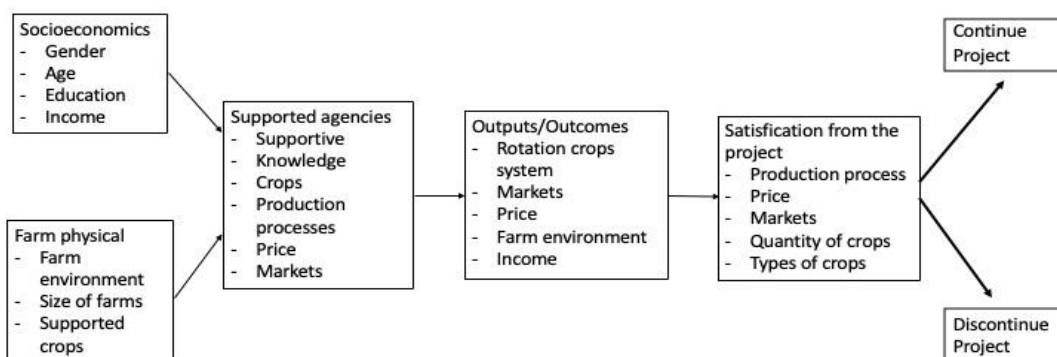
ถั่วลิสงเป็นพืชอีกประเภทที่มีความต้องการของตลาดสูง การปลูกถั่วลิสงหลังนาของเกษตรกรในตำบลประศุก อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี พบว่าการสำรวจเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างจำนวน 166 คน วิเคราะห์โดยค่าความถี่ ร้อยละ ค่าสูงสุด ต่ำสุด ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและการจัดอันดับพบว่าเกษตรกรมีประสบการณ์เฉลี่ย 19.17 ปี รายได้เฉลี่ย 82,524.10 บาทต่อปี ความรู้ในการปลูกอยู่ในระดับดีและสามารถหาข้อมูลการปลูกจากญาติ เพื่อนเกษตรกร ปัญหาตลอดการปลูกถั่วลิสงเป็นพืชหลังนาอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีประเด็นด้านราคาผลผลิตที่ไม่แน่นอนและต้องการความต่อเนื่องในการให้คำปรึกษาจากหน่วยงานสนับสนุนด้านต้นทุนการผลิต การเพิ่มผลผลิตและพัฒนาคุณภาพผลผลิต (Anitra Naveera, 2019)

เปรียบเทียบทางเศรษฐกิจระหว่างการปลูกพืชหลังนากับการปลูกข้าวนาปรัง พิจารณาแบบจำลองภาคเกษตรกรรมของไทยโดยใช้คณิตศาสตร์วิเคราะห์ราคาและการจัดสรรทรัพยากรของสินค้า 5 ชนิด ใน 77 จังหวัด ภายใต้สมการการแสวงหาสวัสดิการสังคมสูงสุด (Welfare Maximization) พบว่าความต้องการของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์อยู่ในระดับสูงและเกษตรกรได้รับผลตอบแทนสูงกว่าการผลิตข้าวนาปรังทั้งด้านปริมาณและราคาผลผลิต โอกาสด้านบวกทำให้เกษตรกรมีความสนใจในการขยายพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์แทนข้าวนาปรังแต่คุณภาพและการต่อรองด้านราคามีระดับต่ำ ดังนั้นภาครัฐต้องเพิ่มความรู้ด้านการปลูก เทคโนโลยีและควบคุมราคาข้าวโพดที่ผลิตในประเทศ (Wisanu Auttawanich, 2019) การส่งเสริมเทคโนโลยีการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ให้แก่เกษตรกรอำเภอน้ำพอง และอำเภอนโนนศิลา จังหวัดขอนแก่น จำนวน 33 ราย พบว่าเกษตรกรสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ การส่งเสริมใน

การเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning) เช่นการปฏิบัติจริง การดูงาน การฝึกอบรม ร่วมกับการบรรยาย (Passive Learning) เหมาะสมแก่เกษตรกร (Sukanya Muangdee and Fakjit Palinthorn, 2021)

กรอบแนวคิดการวิจัย

ปัจจัยด้านสภาพเศรษฐกิจและสังคม ประกอบด้วย อายุ ระดับรายได้ การศึกษาและประสบการณ์ของเกษตรกรของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละภูมิภาคของประเทศ ส่งผลต่อความพึงพอใจของเกษตรกรที่มีต่อนโยบายการปลูกพืชหลังนาและความต่อเนื่องยั่งยืน ในแต่ละภูมิภาคมีลักษณะของการทำเกษตรกรรมที่มีความแตกต่าง แนวคิดความต้องการของเกษตรกรมีความแตกต่าง ปัจจัยเหล่านี้จึงส่งผลต่อวิธีการคิด การตัดสินใจและความพึงพอใจในนโยบายการปลูกพืชหลังนาของภาครัฐ ดังนั้นกรอบแนวคิดการวิจัยจึงศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความพึงพอใจต่อนโยบายการปลูกพืชหลังนาและผลการศึกษาบ่งบอกถึงความต่อเนื่องของนโยบายฯ

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework)

วิธีการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างได้แก่ เกษตรกร จำนวน 408 รายที่เข้าร่วมงานวิจัยจากพื้นที่ ประกอบด้วย ภาคเหนือ (พะเยา/เชียงราย) ภาคกลาง (สุพรรณบุรี) ภาคใต้ (สุราษฎร์ธานี/นครศรีธรรมราช) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (สระบุรี/มหาสารคาม) (Yamane, 1973) การเลือกพื้นที่ที่พิจารณาจากพื้นที่การปลูกข้าวเป็นพืชหลักของเกษตรกร ระบบชลประทานไม่ครอบคลุมพื้นที่การปลูกข้าว ประสบปัญหาการจัดการน้ำเพื่อการเพาะปลูก และเกษตรกรได้รับการสนับสนุนการปลูกพืชหลังนา โดยเลือกเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างจากการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) กลุ่มตัวอย่างเป็นเกษตรกรที่ได้รับการส่งเสริมภายใต้โครงการการปลูกพืชหลังนาของจังหวัดที่มีการส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชหลังนาจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และได้รับ

ค่าชดเชยจากการปลูกพืชหลังนาทดแทนการปลูกข้าวนาปรัง เก็บข้อมูลจากการแจกแบบสอบถามแก่เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมโครงการฯ และยินดีตอบแบบสอบถาม

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มที่ 1) เกษตรกรปลูกพืชหลังนาระยะสั้น เช่น ถั่วเขียว ถั่วลิสง ถั่วเหลือง หอม กระเทียม 2) เกษตรกรปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ 3) เกษตรกรปลูกพืชบำรุงดิน เช่น ปอเทือง กระบวนการเก็บข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้แจกแบบสอบถามแก่เกษตรกร โดยแบบสอบถามแบ่งเป็น

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานด้านกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม: เพศ อายุ การศึกษา รายได้ จำนวนพื้นที่ทำการเกษตร จำนวนสมาชิกในครัวเรือนการเป็นผู้นำของเกษตรกรที่ทำการเกษตรในชุมชน ข้อมูลด้านการทำการเกษตรและเงินที่ได้รับจากการชดเชย (ตารางที่ 1)

ส่วนที่ 2 ข้อมูลการปลูกพืชหลังนา: 1) การปลูกพืชหลังนาระยะสั้น เช่น ถั่วเขียว ถั่วลิสง 2) การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ 3) การปลูกพืชบำรุงดิน เช่น ปอเทือง โดยคำถามครอบคลุมเนื้อหาด้านการผลิตแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่เข้าถึง รายได้จากการปลูก การเข้าถึงตลาด

ส่วนที่ 3 ความพึงพอใจและทัศนคติที่มีต่อนโยบายและการส่งเสริมการปลูกพืชหลังนาโดยคำนึงถึงความเหมาะสมต่อปัจจัยของเกษตรกรในด้านกายภาพได้แก่สภาพพื้นที่ที่ส่งผลต่อ เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการเข้าถึงแหล่งความรู้และการได้รับการส่งเสริมโดยการประชาสัมพันธ์กับผู้ประสานงานหรือหัวหน้ากลุ่มของชุมชนที่สนใจโดยการโดยการจัดอันดับความพึงพอใจตามระดับ (Likert scale) โดยกำหนดระดับคะแนนความพึงพอใจ 5 ระดับ ได้แก่ ระดับ 1 หมายถึง น้อยที่สุด ระดับ 2 หมายถึง น้อย ระดับ 3 หมายถึง ปานกลาง ระดับ 4 หมายถึง มาก และระดับ 5 หมายถึง มากที่สุด

3. สถิติที่ใช้ในการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เชิงปริมาณแบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนที่ 1 ประกอบด้วย 1) สภาพสังคมและเศรษฐกิจ (Socioeconomics) 2) ระดับความพึงพอใจของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง ปัจจัยที่ส่งผลกระทบจากนโยบายการปลูกพืชหลังนา วิเคราะห์ความพึงพอใจของเกษตรกรที่มีต่อนโยบายพืชหลังนาตามหลักเกณฑ์ของเบสท์ การวิเคราะห์ความพึงพอใจประกอบด้วยภาพรวมทั้ง 4 ภูมิภาคและแยกตามภูมิภาค (Best, 1981)

วิเคราะห์ระดับความพึงพอใจของเกษตรกรในด้านชนิดของพืช กระบวนการผลิต (Production processes) ราคา (Price) ตลาด (Markets) ผลผลิต (Productivity) และนโยบายการส่งเสริมฯ (Extension) โดยการวิเคราะห์เงินชดเชยที่เกษตรกรได้รับจากภาครัฐ ไร่ละ 2,000 บาท ไม่เกิน 5 ไร่ เกษตรกรได้รับค่าชดเชยรวม 10,000 บาท ต่อ 5 ไร่ จากการส่งเสริม 1) การปลูกพืชระยะสั้น เช่น ถั่วเขียว ถั่วลิสง ถั่วเหลือง จากกรมวิชาการเกษตร 2) การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ จากกรมปศุสัตว์ 3) การ

ปลูกพืชบำรุงดินจำพวกพืชตระกูลถั่วและปอเทือง จากกรรมที่ดิน ตามลำดับ ผลจากระดับความพึงพอใจของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างจะแสดงถึงความต่อเนื่องและยั่งยืนของโครงการฯ

ผลการวิจัยและการอภิปรายผล

ลักษณะเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร

การศึกษาพบว่าเกษตรกรหลักที่เข้าร่วมโครงการฯ ได้แก่ผู้หญิงร้อยละ 65 ของผู้ตอบแบบสอบถามจากเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการทั้งหมด 408 ราย โดยเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการหลักมีอายุอยู่ระหว่าง 46-65 ปี และการศึกษาสำเร็จระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ตามลำดับ รายได้ของเกษตรกรที่เข้าร่วมร้อยละ 41.18 ของผู้ร่วมโครงการฯ อยู่ต่ำกว่าเกณฑ์รายได้ขั้นต่ำของประเทศ (The National Statistical Office, 2022)

ตารางที่ 1 สภาพเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง (Socioeconomics of farmers in the studied areas)

		Percentage (%)		Percentage (%)
Gender	Female	65	Male	35
Age	36-45	5.56	56-65	44.44
	46-55	44.44	More than 65	5.56
Education Level	Kindergarten	52.94	High School	23.53
	Junior High School	17.65	Vocational School	5.88
Income per Month (baht*)	Below 5,000	23.53	25,001-35,000	17.65
	5,000-15,000	17.65	35,001-45,000	0.00
	15,001-25,000	29.41	45,001-55,000	5.88
			55,001-65,000	5.88

Source: Author's own data from the study

แนวทางการจัดการผลผลิตตามนโยบายการปลูกพืชหลังนา

การวิเคราะห์ความเป็นไปได้ของโอกาสการปลูกพืชหลังนาจากความพึงพอใจของเกษตรกรเพื่อศึกษาความเป็นไปได้ของการจัดการพืชหลังนาให้เหมาะสมกับพื้นที่เพื่อโอกาสทางเศรษฐกิจ จากการสำรวจโดยแบบสอบถามและวิเคราะห์โดยเครื่องมือทางสถิติมีการส่งเสริมเกษตรกรให้ปลูกพืชใน 3

ลักษณะได้แก่ 1) การปลูกพืชหลังนาระยะสั้น 2) การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ 3) การปลูกพืชบำรุงดิน โดยมีข้อจำกัดของเงินชดเชยจากภาครัฐ เกษตรกรได้รับเงินสนับสนุน 2,000 บาทต่อไร่ ไม่เกิน 5 ไร่ (Department of Agricultural Extension, 2019) จะเห็นได้ว่าต้นทุนการผลิตของพืชหลังนาแต่ละชนิดมีค่าสูงเนื่องจากการปลูกพืชหลังนาต้องเปลี่ยนกระบวนการปลูกทั้งระบบประกอบด้วยการปรับที่ดินให้เหมาะสม ค่าจ้างแรงงานในการปลูก การเก็บเกี่ยว และค่าขนส่ง เกษตรกรประสบปัญหาต้นทุนที่สูงจากการปรับเปลี่ยนชนิดของพืชขณะที่ราคาพืชหลังนาลดต่ำกว่าต้นทุนรวม ความต้องการของตลาดและกำลังการผลิตเป็นข้อมูลเพื่อการศึกษา (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 ข้อมูลพื้นฐานของโครงการการปลูกพืชหลังนาที่ได้รับการส่งเสริม^a (Characteristics of Supported Crops after Rice Harvesting Project)

	Costs* (baht/rai)		Benefits* (baht/rai)		Demand (Million Ton/Year)	Supply (Million Ton/Year)
	Seeds	Other Expense	Subsidized	Additional Income		
Mung bean	2,400	5,000	10,000	11,500	112,485***	0.134***
Peanut	2,000	5,500	10,000	10,000	0.12-0.15****	0.050*****
Maize	0	5,000	0	10,000	8.10***	4.535***
Sunn hemp**	0	5,000	10,000	0	0	0
Leguminosae**	0	5,000	10,000	0	0	0

^aโครงการพืชหลังนาที่ได้รับการส่งเสริมโดย 1) กรมส่งเสริมการเกษตร ได้แก่ Mung bean และ Peanut 2) กรมปศุสัตว์ ได้แก่ Maize 3) กรมที่ดิน ได้แก่ Sunn hemp และ Leguminosae (Department of Agricultural Extension, 2019, Department of Livestock, 2012.)

* Average **Cover crops ***Office of Agricultural Economic, 2020, ****Worayuth Sirichumpan 2015, *****Department of Agriculture, 2019

ผลลัพธ์จากการศึกษา (Outcome) เป็นแนวทางในการส่งเสริมตามความเหมาะสมของช่วงฤดูกาล และพื้นที่ ผลการศึกษาจากความพึงพอใจต่อการปลูกพืชหลังนาเกษตรกร คิดเป็นร้อยละ 48.77 มีความประสงค์จะดำเนินการตามโครงการพืชหลังนาต่อในฤดูกาลหรือปีถัดไป และเกษตรกรต้องการเงินชดเชยที่เหมาะสมจากการปลูกพืชหลังนาเท่ากับ 13,520 บาท ต่อพื้นที่การเพาะปลูก 5 ไร่ เนื่องจากการเข้าร่วมโครงการของกลุ่มเกษตรกรพบว่าผลผลิตที่ได้รับได้แก่ ผลผลิตที่สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจของครอบครัวทางตรง ได้แก่ ผลผลิตที่มีความต้องการของตลาดมีสูงและทางอ้อม ได้แก่ ผลผลิตที่ส่งผลให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจของพืชหลัก รวมถึงการลดค่าใช้จ่ายของเกษตรกร การปลูกพืชบำรุงดิน การพัฒนาความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ ความมั่นคงทาง

อาชีพเกษตรกรรวมถึงสภาพแวดล้อมเนื่องจากการปรับการเพาะปลูกให้เหมาะสมทั้งพื้นที่และชนิดพืชซึ่งผลต่อการลดปัจจัยการผลิตที่ส่งผลต่อสิ่งแวดล้อม และการลดการใช้น้ำในพื้นที่เกษตรกรรม

โครงการปลูกพืชหลังนาที่มีการสนับสนุนจากภาครัฐจะมีความต่อเนื่องขึ้นกับความคุ้มค่าต่อการลงทุนและโอกาสการเพาะปลูกในฤดูกาลต่อไป ดังนั้นทัศนคติของเกษตรกรโดยการประเมินความพึงพอใจของเกษตรกรต่อ กระบวนการเพาะปลูก (Production Processes) ราคา (Price) ตลาด (Markets) ผลผลิต (Productivity) การส่งเสริม (Extension) เป็นตัวชี้วัดในยีนดีการเข้าร่วมโครงการในฤดูกาลหรือปีต่อไป ค่าเฉลี่ยความพึงพอใจของเกษตรกรตามหลักเกณฑ์ของเบสท์ (Best, 1983) พบว่าความพึงพอใจที่มีต่อกระบวนการเพาะปลูกอยู่ในระดับปานกลาง (Medium) ความพึงพอใจต่อราคา ตลาด และผลผลิตอยู่ในระดับต่ำ (Low) เกษตรกรมีภาพรวมของความพึงพอใจในระดับต่ำ (Low) (ตารางที่ 3) จากผลการศึกษาระดับความพึงพอใจของเกษตรกรพบว่าเกษตรกรมีประสบการณ์ด้านการเพาะปลูกทำให้เกษตรกรสามารถนำมาประยุกต์กับพืชที่ได้รับการส่งเสริมได้แต่เกษตรกรต้องปรับสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมกับพืชชนิดใหม่ จึงทำให้ผลผลิต ราคา ตลาดไม่ได้ตามที่คาดไว้เกษตรกรจึงให้ระดับความพึงพอใจในระดับต่ำ

ตารางที่ 3 ระดับความพึงพอใจของเกษตรกรต่อนโยบายพืชหลังนา (Levels of Satisfaction for Crops After Rice Harvesting Policy)

Satisfaction	Average	S.D.	Level of satisfaction
Production Process	3.01	1.34	Medium
Price	2.25	1.48	Low
Markets	2.10	1.50	Low
Productivity	2.31	1.33	Low
Extension	2.43	1.38	Low
Overall Satisfied	2.82	1.41	Low

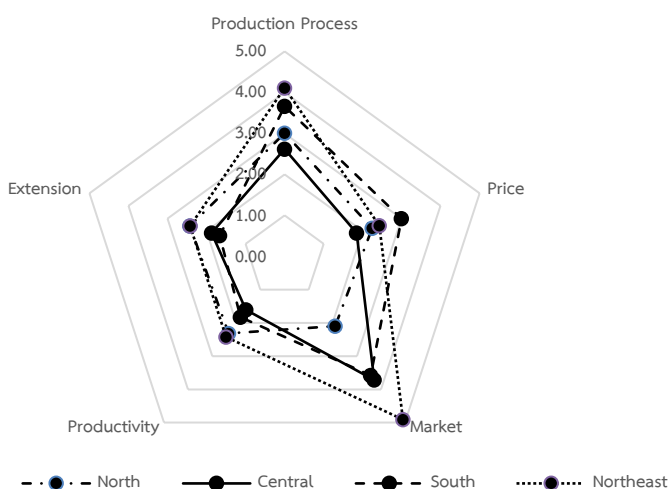
Source: Author's own data from the survey

กระบวนการส่งเสริมการปลูกพืชหลังนาจากภาครัฐเน้นเฉพาะพืชที่ส่งเสริมตามหลักวิชาการด้านประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ ได้แก่ การใช้น้ำในการปลูกในปริมาณน้อยเมื่อเทียบกับการปลูกข้าว การบำรุงดิน โดยไม่เน้นการสร้างระบบตลาดทำให้เกษตรกรได้รับผลกระทบด้านความต้องการของตลาด การปรับเทคนิคของตลาดสำหรับผู้ผลิตรายใหม่ เมื่อพิจารณาแต่ละภูมิภาคของเกษตรกรที่ได้รับการส่งเสริมมีค่าเฉลี่ยระดับความพึงพอใจที่แตกต่างกัน พื้นที่ในการปลูกข้าวนาปรังในแต่ละภูมิภาคมีพื้นที่การปลูกและผลผลิตที่ได้แตกต่างกันขึ้นกับปัจจัยด้านชลประทานยกเว้นภาคใต้และภาคตะวันออกมีระบบชลประทานไม่ได้ส่งผลต่อการปลูกข้าวนาปรังเนื่องจากทั้งสองภูมิภาคนี้มีการปลูกข้าวนาปรังในปริมาณไม่มากและการ

ทำนาไม่ใช่เกษตรกรรมหลักของภูมิภาค จากข้อมูลภาคเหนือตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลางมีผลผลิตจากการทำนาปรังคิดเป็นร้อยละ 15, 22, และ 50 ตามลำดับ ส่งผลให้ระดับความพึงพอใจต่อการปรับเปลี่ยนจากการปลูกข้าวหลังนาเป็นพืชหลังนาแตกต่างกัน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความพึงพอใจมากที่สุดในด้านตลาดเมื่อเทียบกับภูมิภาคอื่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการการปลูกข้าวนาปีเป็นส่วนใหญ่เนื่องจากระบบน้ำไม่เหมาะสมกับการปลูกข้าวนาปรังทำให้เกษตรกรมีความสนใจในการปลูกพืชหลังนาทั้งพืชระยะสั้นสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ และพืชบำรุงดินทำให้เกษตรกรมีโอกาสในการตลาดและมีแนวทางในการดำเนินการของผลผลิตในฤดูต่อไป ภาคเหนือมีลักษณะภูมิประเทศค่อนข้างแห้งแล้งการปลูกพืชที่ได้รับการส่งเสริมจึงเป็นไปได้ยาก ภาคกลางมีการทำนาปีและนาปรังทำให้เกษตรกรที่มีน้ำในการทำนามีความสนใจในการทำนามากกว่าการปลูกพืชหลังนา การเรียนรู้การปลูกพืชหลังนาซึ่งเป็นพืชชนิดใหม่จึงไม่เหมาะสมกับการเริ่มต้น ภาคใต้ปลูกพืชสวนและธุรกิจเกษตรกรรมด้านอื่น การทำนามีในบางพื้นที่ทำให้เกษตรกรให้ความสนใจในการปลูกพืชพื้นที่มากกว่าการปลูกพืชหลังนา (ภาพที่ 3) (Office of Agricultural Economics, 2024).

ความพึงพอใจในกระบวนการต่างๆของโครงการภายใต้นโยบายของกรมส่งเสริมการเกษตร กรมวิชาการเกษตรและกรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ส่งผลต่อความต่อเนื่องของโครงการเนื่องจากความพึงพอใจของเกษตรกรส่งผลต่อประสิทธิภาพที่ได้รับจากโครงการซึ่งส่งผลต่อทัศนคติและการตัดสินใจที่ได้รับในการเข้าร่วมอย่างต่อเนื่อง ความต่อเนื่องของเกษตรกรส่งผลต่อการแก้ปัญหาและการวางระบบในระยะยาวของภาคเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนาที่ต้องสอดคล้องกับเศรษฐกิจ

ภาพที่ 3 ความสัมพันธ์ระหว่างระดับความพึงพอใจของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการในแต่ละภูมิภาคของประเทศ (Relationship between satisfied level and region of farmers who join Crop After Rice Harvesting Program)

ความพึงพอใจของเกษตรกรต่อนโยบายการปลูกพืชหลังนาเกิดจากปัจจัยที่หลากหลาย ประกอบด้วย ปัจจัยทางกายภาพ ได้แก่ ระบบชลประทาน น้ำในการทำนาของเกษตรกรมีปริมาณจำกัด ประกอบกับพื้นที่การเพาะปลูกมีความแห้งแล้งรวมถึงสภาพอากาศ ส่งผลต่อปัจจัยทางชีวภาพ ได้แก่ ชนิดและพันธุ์พืช และโรคระบาด ศัตรูพืช เนื่องจากพื้นที่เพาะปลูกไม่เหมาะสมกับชนิดของพืชหลัก (นาข้าว) ตลอดปีทำให้เกษตรกรประสบปัญหาขาดทุนประกอบกับปริมาณความต้องการข้าวลดลง ทำให้ต้นทุนไม่คุ้มค่างบรายได้ส่งผลต่อผลกระทบต่อยปัจจัยทางสังคม วิธีการบริโภคของประชากรมีการเปลี่ยนแปลงและสุดท้ายได้แก่ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ (Paranee Tangwiwat, 2011) จะเห็นได้ว่าปัจจัยที่กล่าวมาเกิดจากโครงสร้างทางเกษตรกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดห่วงโซ่อุปทานจากอดีตถึงปัจจุบันทำให้เกษตรกรที่ได้รับผลกระทบ ข้อมูลจากการส่งเสริมที่สามารถแก้ไขช่องว่างจากปัจจัยทั้ง 4 ด้านนี้จะส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนหรือการยอมรับโอกาสจากภายนอกเป็นแรงขับเคลื่อนการทำเกษตรในอนาคต

แรงขับเคลื่อนทางเกษตรกรรมที่ส่งผลต่อการเข้าร่วมของเกษตรกรคือ ความสอดคล้องกับการประกอบอาชีพ ความเชื่อหรือประสบการณ์จากการทำเกษตรกรรม ร่วมกับปัจจัยที่ผลักดันให้เกิดการตัดสินใจ โดยเฉพาะความคาดหวังจากหน่วยงานที่สนับสนุนในด้านการผลิตตลอดจนด้านตลาด ทำให้เกิดโอกาสเพื่อการพัฒนา จากปัจจัยการสนับสนุน (Klenosky, 2002) การชดเชยประโยชน์หรือเงินชดเชยเป็นการจูงใจและการสนับสนุนเพื่อให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนจากการเกษตรที่เคยปฏิบัติคุ้นเคย ปัจจัยที่กล่าวมาส่งผลต่อการตัดสินใจ การรับรู้ ความสนใจ กระบวนการคิด และการประเมินซึ่งอาจเกิดจากการทดลองและศึกษาข้อมูล จนการตัดสินใจในการร่วมโครงการและความต่อเนื่องของการเข้าร่วมโครงการฯ ตามนโยบายการปลูกพืชหลังนา

นโยบายสู่การปฏิบัติและการพัฒนาต่ออนาคตความยั่งยืนสู่ชุมชน (Implications for Sustainable Social community)

นโยบายภาครัฐมีจำนวนมากมีลักษณะจากบนสู่ล่าง (Top-down policy) เพื่อให้เกิดเศรษฐกิจที่มั่นคงในกลุ่มของผู้ทำเกษตรกรรมและยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ขณะที่เกษตรกรต้องการการนโยบายที่สนับสนุนจากความต้องการและเกิดประโยชน์แก่เกษตรกรโดยตรงซึ่งจะทำให้เกษตรกรได้รับความพึงพอใจและนโยบายนี้สามารถพัฒนาด้านเกษตรกรรมอย่างแท้จริง นโยบายการปลูกพืชหลังนาเป็นการที่ใช้กำหนดพื้นที่ (Agricultural Economic Crops Zoning) และปัจจัยการเพาะปลูกให้เหมาะสมกับพืช พื้นที่และ ฤดูกาล ปัจจัยการเพาะปลูก และการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ โดยการเลือกพืชที่ปลูกต้องเหมาะสมกับพื้นที่และเป็นที่ต้องการทั้งในตลาดภายในและภายนอกประเทศ จากผลการศึกษาจะเห็นความยั่งยืนจากนโยบายการปลูกพืชหลังนาทดแทนการปลูกข้าวนาปรังพบว่ากลุ่ม

เกษตรกรมีความคาดหวังจากนโยบายของภาครัฐ โดยเฉพาะข้อมูลตลอดห่วงโซ่อุปทานของพืชหลังนา เนื่องจากเกษตรกรมีโอกาสน้อยในการเข้าถึงตลาดจากเกษตรกรให้น้ำหนักความพึงพอใจต่ำกว่าความพอใจในด้านอื่นเนื่องจากเกษตรกรมีความรู้พื้นฐานการเพาะปลูกมากกว่าด้านตลาด นอกจากนี้เกษตรกรได้เสนอข้อเสนอแนะต่อปัญหาที่เกษตรกรปลูกในครั้งแรก ได้แก่ วิธีการปลูกให้ได้คุณภาพตามมาตรฐาน ผู้รับซื้อ วิธีการเก็บเกี่ยว ตลาดรับซื้อ และการได้รับเงินชดเชยล่าช้าทำให้เกษตรกรต้องสำรองจ่ายก่อนความไม่ต่อเนื่องของนโยบาย ส่งผลต่อระดับความพึงพอใจของเกษตรกรผู้ได้รับผลกระทบ ความสำเร็จจากการตอบรับต่อการปรับเปลี่ยนการทำเกษตรกรรมของเกษตรกรตามนโยบายขึ้นกับความรู้ที่ส่งผลต่อทัศนคติ ส่งผลต่อความต่อเนื่องต่อการปลูกพืชหลังนาในฤดูกาลต่อไป การศึกษานี้เป็นแนวทางให้กับภาครัฐวางแผนการเพาะปลูกเกษตรกรให้เหมาะสมกับความต้องการของเกษตรกร ปัจจัยการเพาะปลูก ระยะเวลาการเพาะปลูก และบทบาทของภาครัฐและภาคเอกชนที่เข้ามาในระบบห่วงโซ่การผลิตและโอกาสเป็นช่องทางการกระจายสินค้าและสร้างความเชื่อมั่นให้แก่เกษตรกร ส่งผลต่อความยั่งยืนของชุมชนเกษตรกรรม

สรุปและข้อเสนอแนะ (Conclusion and Suggestions)

ความยั่งยืนของนโยบายการปลูกพืชหลังนาของภาครัฐจะมีความต่อเนื่องและยั่งยืนได้ขึ้นกับความต้องการของเกษตรกร จากนโยบายจะเห็นว่าเกษตรกรมีความต้องการให้ภาครัฐสนับสนุนด้านความรู้ด้านการผลิตสำหรับพืชชนิดใหม่ตามนโยบายและตลาดของพืชชนิดนั้นเนื่องจากเกษตรกรขาดความรู้และประสบการณ์ในการปลูกพืชหลังนาตามนโยบาย ดังนั้นวิธีที่เหมาะสมเพื่อให้นโยบายการปลูกพืชหลังนามีความยั่งยืนได้แก่ 1) ภาครัฐต้องเกษตรกรปรับเปลี่ยนพืชเพื่อให้สอดคล้องกับพื้นที่สภาพแวดล้อมและความต้องการของตลาด ข้อมูลและวิธีการปลูกพืชหลังนา ความรู้และการขยายผลผลิตต่อยกในทางอุตสาหกรรมที่เหมาะสมกับพืชตามนโยบายฯ 2) วิธีการปรับตัวของเกษตรกรปรับตัวเพื่อนโยบายการปลูกพืชหลังนา 3) สนับสนุนผู้ประกอบการเกษตรกรรมจากผลผลิตตามนโยบายการปลูกพืชหลังนา โดยภาครัฐเชื่อมโยงระหว่างเกษตรกรและภาคเอกชนตั้งแต่การผลิตถึงตลาด 4) สนับสนุนการวิจัยเพื่อการพัฒนาชุมชนและความร่วมมือระหว่างนักวิจัยและเกษตรกรในพื้นที่เพื่อต่อยอดผลผลิต

จริยธรรมการวิจัย

งานวิจัยนี้ได้รับการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มที่ 2 สหสถาบันสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หมายเลข COA No. 098/2562

เอกสารอ้างอิง

- Anitra Naveera. (2019). Farmers' Decision Making in Growing Peanuts after Rice Harvest in Prasuk Sub-district, Inburi District, Sing Buri Province [In Thai]. (Master degree of Agriculture in Agricultural Extension and Development, School of Agriculture and Cooperatives) Sukhothai Thammathirat Open University.
- Best, J. W. (1981). *Research in Education* (4th ed.). New Jersey: Prentice Hall.
- Department of Agriculture. (2019). *Knowledge Management: Technology for Maize production after rice harvesting in Central Region* [In Thai]. Retrieved from <https://www.doa.go.th/oard5/wp-content/uploads/2019/09/km62.pdf>
- Department of Agricultural Extension. (2019). *Crops After Harvesting Manual 2019/2020* [In Thai]. Bangkok. Ministry of Agricultural and Cooperatives. Retrieved from <https://farmer.doe.go.th/ManualL23042019.pdf>.
- Department of Agricultural Extension. (2021). *Income from varieties of crops replace off-season rice* [In Thai]. Retrieved from <https://esc.doe.go.th/wp-content/uploads/2022/02/พืชหลากหลาย.pdf>.
- Department of Livestock. (2012). *Department of Livestock encourage farmers preparing for drought season* [In Thai]. Retrieve from <https://www.moac.go.th/news-preview-432891792691> 5 October 2022
- Department of Livestock. (2022). *Department of Livestock and Animal-feeding business preparing for shortage situation and increased price* [In Thai]. Retrieved from <https://dld.go.th/th/index.php/th/newsflash/341-news-hotissue/24675-nut090365> 5 October 2022
- Kampanat Vijitsrikamol & Aer Sirijinda. (2019). Potential and Adaption of Maize Farmers under Climate Variability [In Thai]. *Khon kaen Agricultural Journal*, 47(6), 1227-1242.
- Karun Phungbunhan (2013). The study of Crop after harvesting at Ban-Rai [In Thai]. *Faculty of Agricultural and Industrial Technology*. Phetchabun Rajabhat University.
- Kamphaeng Phet Provincial Agricultural and Cooperatives Office. (2022). Crop after Harvesting production process [In Thai]. Retrieve from <https://www.opsmoac.go.th/kamphaengphet-manual-files-431991791837>

- Klenosky, D. B. (2002). The pull of tourism destinations: A means – end investigation. *Journal of Travel Research*, 40, 385-395.
- Moragot Chakkaew, Sunun Srisang & Chalernsak Toomhirun (2016). Crop production after rice harvesting by farmers in Fang district, Chiang Mai province [In Thai]. *The 13th KU-KPS Conference, Nakhon Prathum*. 8-9 December 2016, 1698-1708.
- National Statistical Office. (2022). *Statistics of household income and expenditure and their distribution* [In Thai]. Retrieved from <http://statbbi.nso.go.th/staticreport/page/sector/en/08.aspx>
- Nilubol Thaweekul, Nopong Vasyangkul, Chatchivin Dao Yai & Chaiya Boonlert. (2019). Department of Agriculture: Knowledge Management: Technology of corn for animals feeding after rice harvest in central region: Chapter 5: Introduction to the study of Growing animal husbandry in the central region [In Thai], 65-67.
- Office of Agricultural Economics. (2023). *Data of Agricultural Economic* [In Thai]. Retrieved from <https://www.oae.go.th>.
- Office of Agricultural Economics. (2024). *Data of Rice Productions* [In Thai]. Retrieved from <https://www.oae.go.th>.
- Paranee Tangwiwat. (2011). Thinking and principles of knowledge and knowledge management Teaching Paper on Agricultural Information Systems and Research. [In Thai]. Volume 1 Unit 1 Agricultural Extension and Cooperatives Sukhothai Thammathirat Open University
- Pramote Yajai. (2017). Guidelines for changing crops to replace rice paddy to solve the problem of drought sustainably In the Chao Phraya River Basin [In Thai]. National Defence College Class 59: 2016-2017.
- Promkhambut, A. and Rambo A. T. (2017). Multiple Cropping after the Rice Harvest in Rainfed Rice Cropping Systems in Khon Kaen Province, Northeast Thailand. *Southeast Asia Studies*. 6(2),325-338.

- Punsak Luanghirun, Verachai Saytangial, Pramote Suphannakan & Werasak Kerdsang. (2002). Extension on Maize Cultivation for Replacing the Second Rice in Wat Bot District, Phitsanulok Province [In Thai]. Retrieved from https://kukr.lib.ku.ac.th/proceedings/PCORN/search_detail/download_digital_file/30700/1870
- Somarasmi Chandrarat, Vishnu Atthavanich, Bhumisit Mahasuweera, Kannika Thampanichwong Jirath. (2019). *Agricultural landscape. How will Thailand transform towards sustainable development?* [In Thai]. BOT Conference at Centara Grand at Central World. Bangkok 30 September – 1 October 2019. Retrieved from https://www.bot.or.th/Thai/ResearchAndPublications/DocLib_/Article_26Sep2019.pdf
- Sukanya Muangdee & Fakjit Palinthorn. (2021). Farmer's adoption on crop production technology after rice harvesting in Nam Phong district and Non Sila district, Khon Kean province [In Thai]. *Khon Kaen Agriculture Journal*. Suppl. 1, 758-762.
- Taro Yamane. (1973). *Statistics: an introductory analysis*. New York: New York: Harper & Row
- Thongpakwan Subroengsak, Bumpen Keowan & Sineenuch Sansem. (2019). Extension of Maize cultivation in the Dry Season According to the Management of Agricultural Economic Zones for Important Agricultural Products in Prompiram District, Phitsanulok Province [In Thai]. *The 9th STOU National Research Conference*, 29 November 2019. Nonthaburi Thailand 1229-1243.
- USDA. (2023). *Rice Outlook 2023*. Retrieved from <https://www.ers.usda.gov/publications/pub-details/?pubid=105814>
- Wisanu Auttawanich. (2019). Grow maize instead of rice Is it good in the dry season? [In Thai]. Retrieved from https://www.matichon.co.th/columnists/news_1222194
- Worayuth Sirichumpan (2015). *Research and development on Peanut research Report* [In Thai]. Retrieved from <https://www.doa.go.th/research/attachment.php?aid=2248>